

Updating Venuskunst, de Graangodin uit Çatalhöyük in Anatolië

Het gebied. De neolithische nederzetting Çatalhöyük bestaat uit twee heuvels: de oostelijke en de westelijke. Vroeger liep er een rivier tussen de twee heuvels; aan weerszijden van de oevers bewerkte men het land. In omliggend land zijn irrigatie-kanalen gevonden. De oostheuvel is groter en langer bewoond. Opgravingen zijn hier begin 60er jaren van de vorige eeuw begonnen onder James Mellaart.¹ Vanaf de jaren 90 wordt Ian Hodder de leidinggevende archeoloog. Hij leidt momenteel een groot team van medewerkers uit allerlei disciplines. Ik bezocht de site in 2007. Zie fotoverslag onder 'Updating Venuskunst, eerherstel aan de Moeder van Çatalhöyük'.

Kaart uit Venus is geen Vamp (kaart 3 achterin); The Language of MA, (map 3 achterin) From hunting and gathering to farming in the Near East. 12,500-6300 BC.

Barende vrouw op luipaardtroon, ook wel genoemd de Graangodin omdat zij gevonden is in een graankast, 6450-6250 BC. Uit: Venus is geen Vamp dl I h 6, p. 112 en dl II h 7, p. 416 [II.7.70-72]; The Language of MA dl I h 6, p. 151 [I.6.21] en dl II h 7, p. 520 [II.7.34abc]; Vrouw Holle en de verborgen wijsheid in sprookjes, h 9, p. 302 [9.10]

Ian Hodder. De leidinggevende archeoloog Ian Hodder lijkt een ontwikkeling door te maken; hij lijkt te zijn gestart binnen de Nieuwe Archeologie en de 'processual archaeology'. Maar in een van zijn laatste boeken bewijst hij dat hij zich ontwikkelt in de richting van de 'post-processual archaeology' die in tegenstelling tot de 'processual archaeology' openingen biedt aan religie en cultuur.

Religie mag weer meedoen. In 2015 bezoek ik het British Museum in London en vind daar een boek uitgegeven door Ian Hodder uit 2014 getiteld *Religion at work in a Neolithic Society*. Het betreft een serie artikelen over Çatalhöyük onder redactie van de Ian Hodder, de leidinggevende archeoloog alhier uit richting van de 'post-processual archaeology'. Het hele boek gaat over de zo door de Nieuwe Archeologie vermaledijde *religie*. De 'post-processual archaeology' staat open voor religie, voor antropologie, sjamanisme en psychologie. Een brug slaan tussen archeologie en religie, dat verwijten haar vakbroeders Marija Gimbutas in de jaren zestig, zeventig en tachtig van de vorige eeuw, nu juist. En hier gebeurt hetzelfde. Ian Hodder stelt zelfs dat een eerste doel van het boek is het losmaken van het *interdisciplinaire debat*, en een tweede doel is om een bijdrage te leveren aan een bredere discussie rond *religie*.²

De godin is terug van weggeweest. Kimberley Patton en Lori Hager verzorgden samen een duo-bijdrage in deze bundel uit 2014 getiteld, "'Motherbaby': a death in childbirth at Çatalhöyük". Zij schrijven onder andere over de massief- zittende, vrouwelijke figurine die de geschiedenis inging als 'de Graangodin'. In het volgende gebruik ik hun terminologie en vertaal wat zij schrijven zo letterlijk mogelijk. Houd je vast: de verguisde Mellaart krijgt eerherstel; het revisionisme is in aantocht...

De graangodin. De tekst van het artikel 'Motherbaby' luidt in parafrase samengevat: (cursivering en aanhalingstekens zijn van mij)

...In dit beeld past de 'klei figurine' die door Mellaart in een graankast gevonden is. De *tronende* 'klei-figurine' houdt het hoofd van een kind of van een schedel tussen haar voeten... De 'Godin' die Mellaart opgroef, is gemerktekend door goddelijke vruchtbaarheid (divine fertility). Zij was een godin die bezig was een kind te baren. (*"the Goddess" whom Mellaart lionized at Çatalhöyük was a goddess who gave birth*) Het beeld brengt deze geboorte levensecht in beeld. Vandaar dat Mellaart het als een alom aanwezig thema zag en het overal in de vele vondsten van de eerste opgravingen terugzag en teruglas. (*Her live birth giving he saw ubiquitously as a theme*). Deze religieuze beeldvorming werd niet alleen door feministische archeologen en ook door latere neopaganistische godinreligies aanvaard, maar zelfs ook door geleerden die specialist waren in de klassieke Mediterrane religie als Walter Burkert. Hij volgde de interpretatie die Marija Gimbutas aan Mellaarts beroemde klei statuette uit de graankast gaf en waarover zij schreef: "Deze majestueus tronende Godin, geflankeerd door katachtige roofdieren, geeft het leven aan een kind dat tussen haar benen opduikt"....³

Van vrouwelijke figurine naar godin. De figuur die Hodder in een boek uit 2006 nog als 'klei-figurine van een woman' omschreef, wordt opgewaardeerd tot godin!⁴ Zij komt in mijn eerdere boeken uitgebreid in beeld.⁵ Ik kan mij voorstellen dat een aantal lezer(s)(essen) hun ogen niet kunnen geloven wanneer zij bovenstaande lezen. Geloof me: ik heb vrijwel letterlijk de Engelse tekst vertaald!

Barende vrouwe op luipaardtroon, ook wel genoemd de Graangodin omdat zij gevonden is in een graankast, 6450-6250 BC. Uit: Venus is geen Vamp dl I h 6, p. 112 en dl II h 7, p. 416 [II.7.70-72]; The Language of MA dl I h 6, p. 151 [I.6.21] en dl II h 7, p. 520 [II.7.34abc]; Vrouw Holle en de verborgen wijsheid in sprookjes, h 9, p. 302 [9.10]

The Goddess Revisited. Aan het eind van hun artikel komen Patton en Hager onder het veelbetekenende kopje *'The Goddess Revisited'* terug op Mellaarts 'Graangodin', de figurine van de op katachtigen tronende vrouwe uit de graankast, nu in het museum van Ankara. Wanneer je haar buik bestudeert, kun je volgens de auteurs het volgende concluderen. Zij is geen barende vrouwe, maar een vrouwe direct na het paren (postpartum). De vorm van het hoofd van de 'baby' tussen de benen heeft iets weg van een *schedel*. Een blik van zeer dichtbij onthult twee kleine inkepingen bij de ogen en een soort neus alsof de pasgeborene omhoog kijkt. Het kan zijn dat de 'vrouwelijke figuur' zojuist niet een levend maar een *dodgeborene* kind gebaard heeft.⁶

De Turkse gynaecoloog Murat Yurdakok verzet zich tegen opvattingen die tussen haar benen een *schedel* van een kind zien, mogelijk als onderdeel van een ritueel. In zijn optiek gaat het om een *barende* vrouwe, een Moedergodin, die zojuist een kind gebaard heeft; op het babyhoofdje zijn de neus en de ogen te zien, ondanks het feit dat het hoofdje enige schade opgelopen heeft.⁷

De interpretatie uit 2017. Maar dit is niet het eind van het verhaal rond de duiding van dit beeld. In 2017 verschijnt het prestigieuze *'The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines'* met artikelen van specialisten op het gebied van Venuskunst van over de hele wereld. In hun bijdrage 'Prehistoric Figurines in Anatolia' beschrijven Karina Croucher en Ellen Berger de figurine die traditioneel 'de Graangodin' wordt genoemd als 'a corpulent female sat on a throne flanked by leopards' en onder haar afbeelding staat 'the so-called Mothergoddess'. Ze laten zich denigrerend uit over de sacrale interpretatie.⁸

Doris Wolf fulmineert in haar laatste boek uit 2017 *'Das wunderbare Vermächtnis der Steinzeit'* in een paragraaf getiteld (in vertaling) 'Patriarchale wetenschappers en wetenschapsters bestrijden inzichten omtrent een door het vrouwelijke gedomineerde Oertijd'.⁹ Zij geeft een opsomming van de 'patriarchale' wetenschap en trekt tegen hen ten strijde. Zij steunt James Mellaart, Riane Eisler en Marija Gimbutas. Zij stelt dat Mellaarts ideeën door de aanvankelijk uiterst sceptische Hodder worden gerehabiliteerd. Hodder is er nu van overtuigd – en deze visie draagt hij in tal van interviews

uit - dat het in Çatalhöyük om een *egalitaire* samenleving gaat, waarbij (oudere) vrouwen belangrijk zijn, een visie die gedeeld wordt door Lynn Meskell.¹⁰

Tot slot. Het is heel belangrijk dat 'de Graangodin' bij het zaaigraan bewaard wordt dat in een nieuwe cyclus moet ingezaaid worden. Zij waakt erover en zal het laten ontkiemen, dat is de achterliggende gedachte om haar daar neer te leggen. Vrouwen verzorgen van oudsher het land en zaaien het in. De Graangodin beschermt het zaad in de winter en baart het in een nieuwe lente in een eeuwige regeneratie. Voor mij is zonneklaar dat deze statuette een sacrale betekenis heeft. Zeer recentelijk zijn er 8 stenen 'figuren', waaronder vrouwen, opgegraven met o.a. de oudere vrouwe van 1 kg en de zogenaamde Istanboel-figurine.

De 'post-processual archaeology' erkent nu dat de oudere vrouw een belangrijke positie innam, maar weigert daar sacrale betekenis aan toe te kennen. Het zijn en blijven 'gewone vrouwen', al zijn ze dan belangrijk geweest.... Maar het laatste woord is hier nog niet overgezegd...

Annine van der Meer, februari 2019.
©anninevandermeer

Voor literatuuropgave en fotoverslag uit 2007 van de opgraving Çatalhöyük met visitor's house (een klein museum) zie 'Updating Venuskunst, eerherstel aan de Moeder van Çatalhöyük'.

¹ Annine van der Meer, *Van Venus tot Madonna*, Den Haag, 2006, 2015 (3e dr.), h 6, 117-134 met uitgebreid overzicht over het werk van James Mellaart.

² Ian Hodder ed., *Religion at work in a Neolithic Society. Vital matters*, Cambridge University Press, 2014, 23-24.

³ Kimberley C. Patton en Lori D. Hager, 'Motherbaby', *Religion at work in a Neolithic Society*, 237 met verw. naar Gimbutas, 2001, 107 fig. 177c; van der Meer, *The Language of MA*, 151 nr I.6.21; 521 nr II.7.34abc.

⁴ Hodder: *Catal Höyük, The Leopard's Tale*, London, 2006, pl. 24: 'een klei-figurine' van 'woman', die een schedel en geen baby baart'.

⁵ *Venus is geen Vamp*, 112 (schets), 416 [7.70,71,72](kleur); *The Language of Ma*, 151 [6.21] en 521 [7.34abc].

⁶ Kimberley C. Patton en Lori D. Hager, 'Motherbaby', *Religion at work in a Neolithic Society*, 252.

⁷ Murat Yurdakok, 'Neonatal medicine in prehistoric times in Anatolia', 2 juli 2015 artikel online, n 9 en 14.

⁸ Karina Croucher en Ellen Berger, 'Prehistoric Figurines in Anatolia', *The Oxford Handbook of Prehistoric Figurines*, Oxford University Press, Oxford, 2017, 443-467, 453, afb. 20.2 op 446.

⁹ Doris Wolf, 'Das wunderbare Vermächtnis der Steinzeit und was daraus geworden ist...', Norderstedt, BoD, 2017, h 12 'WissenschaftlerInnen im Dienst des Patriarchats', 297-315 met paragraaf 'Patriachale WissenschaftlerInnen bekämpfen die Anerkennung der weiblich dominierten Urzeit' op 298-303.

¹⁰ *The Language of MA* 150 n. 73.